

ULUSLARARASI SOSYAL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ THE JOURNAL OF INTERNATIONAL SOCIAL RESEARCH

Cilt: 13 Sayı: 70 Nisan 2020 & Volume: 13 Issue: 70 April 2020
www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581
Doi Number: <http://dx.doi.org/10.17719/jisr.2020.4167>

BABANZÂDE AHMED NAİM VE “İSLÂM AHLÂKININ ESASLARI” ADLI ESERİ *BABANZADE AHMED NAİM AND HIS BOOK “İSLÂM AHLÂKININ ESASLARI”*

Nurettin TURGAY*

Öz

Hiz. Muhammed'in (s.a.s.) emanet olarak bıraktığı Kur'an ve Sünnet, hidayet, inanç ve ahlak yoludur. Müslümanların Kur'an ve Sünnet ilkelerine uygun bir hayat sürdürmeleri, İslâm ahlakının bütünlüğünü oluşturmaktadır. Mustafa Zihni Paşa'nın oğlu olan Babanzâde Ahmed Naim (ö. 1353/1934), Bağdat'ta doğmuş, orada İlkokulu okumuş, ardından İstanbul'a gelmiş ve tahsilini burada sürdürmüştür. Önemli görevlerde bulunan Babanzâde Ahmed Naim, Darülfünun'da uzun süre felsefe, mantık, psikoloji ve ahlak dersleri gibi sosyal bilimler alanında yer alan dersleri okutmuştur.

Onun "Ahlâk-ı İslâmiyye Esasları" adlı eseri, sahasında yazılmış önemli bir kaynaktır. Eserde İslâm ahlakı, detaylı bir şekilde Kur'an ve Sünnet ölçülerine göre yazılmıştır. Bu eserin kapsamında genel olarak ahlak, İslâm ahlakı, bu ahlakın kaynağı olarak Kur'an ve Sünnet, ahlakın ilişkili olduğu inanç, ibadet, felsefe, hürriyet ve çeşitli sorumluluklar yer almaktadır.

Babanzâde Ahmed Naim, bu eserinde, İslam dininin "ahlâk dini" olduğunu; İslâm dininin temel ilkelerinin, insanı daima güzel ahlaka ve erdemli olmaya yönlendirerek kötülüklerden uzak durmayı öğütlediğini vurgulamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Babanzâde Ahmed Naim, Ahlak, Kur'an, Sünnet, Felsefe.

Abstract

The Qur'an and Sunnah, which Prophet Muhammed left as a custody, are the path of guidance, belief and morality. Muslims' living accordance with the principles of the Qur'an and Sunnah constitute the integrity of Islamic moral values. Babanzade Ahmed Naim (d.1353/1934), the son of Mustafa Zihni Pasha, was born in Baghdad, studied elementary school there, then came to Istanbul and continued his education in this city. For a long time Babanzade Ahmed Naim gave lectures in social sciences such as philosophy, logic, psychology and morality in Darulfunun.

His work titled "Ahlak-ı İslâmiyye Esasları" is an important resource written in the field. In this work, Islamic moral values were written in detail according to the Qur'an and Sunnah. The scope of this book includes morality, Islamic moral values, the Qur'an and Sunnah as the source of this morality, belief, worship, philosophy, freedom and various responsibilities which morality is related to.

In this work, Babanzade states that Islam is the "moral religion". He also emphasizes that the basic principles of the religion of Islam advise people to stay from evil by always directing people to good morals and righteousness.

Keywords: Babanzâde Ahmed Naim, Ethic, Qur'an, Sunnah, Philosophy.

* Prof. Dr. (Emekli), nurettin.turgay@hotmail.com

GİRİŞ

Allah insanı, temiz bir fitrat üzere yaratarak dünyaya göndermektedir. Aynı zamanda O, insanlığın başlangıcından bu yana peygamberler göndermiş ve tüm peygamberler, insanların bu temiz fitratın korunması için onlara Allah'a inanmanın ve güzel ahlak üzere yaşamanın yollarını göstermişlerdir. Haliyle insanlar, peygamberlerin bu güzel yolunu ilimle öğrenmişlerdir. Allah, son peygamber olan Hz. Muhammed'e (s.a.s.) Kur'an'ı göndermiştir. Nazil olan ilk ayetlerde, sırası ile okuma, Allah'ı tanıma, insanı tanıma ve insana kalem ile öğreten Allah'ın sonsuz keremi anlatılmaktadır (Alak 96/1-5). Ondan sonra nazil olan ayetlerde ise, Hz. Muhammed'e (s.a.s.) tebliğ görevini yapma, insanları uyarma, Allah'ın yüceliğini idrak etme, maddî-manevî, her konuda temizliğe riayet etme, genel olarak pisliğin her çeşidinden uzak durma, insanlara Allah rızası için iyilik yapma, sonra bu iyiliğin minnetini yapmama ve bütün bu yollarda sabırla hareket etme emredilmektedir (Müddessir 74/1-7). İlk nazil olan bu ayetler incelendiğinde, İslâm ahlakının bu ayetlerde verilen mesajlarda şekillendiği anlaşılmaktadır. Okumak, Allah'ı yüceliğinin ve yapı itibarı ile insanın zayıflığının bilincinde olmak, kalemi kullanmak, temiz ahlak, temiz ruh, temiz doğa sahibi olmak, her türlü pislikten uzak durmak, iyiliği sadece Allah rızası için yapmak ve ardından bunun minnetini yapmamak, bütün bunları yaparken, sabırla hareket etmeyi elden bırakmamak, ne kadar güzel şeylerdir!

Kur'an-ı Kerim'de Hz. Muhammed'e (s.a.s.) hitaben, "Muhakkak ki sen, çok yüce bir ahlak üzeresin" diyerek O'nun İslâm ahlakı üzerine yaratıldığını haber vermektedir Hz. Peygamber (s.a.s.) de "Ben, güzel ahlakı tamamlamak için gönderildim" demiştir (Mâlik, 1997, Husnü'l-Huluk, 8; İbn Hanbel, 2001, 2, 381).

İslâm âlimleri, İslâm dininin bu ve benzeri güzelliklerini insanlığa anlatmışlardır. Müslümanlar bu görevleri yerine getirince, dünya milletleri arasında çok ileri gitmişlerdir; bu görevleri ihmal edince de gerilerde kalmışlardır. Her zaman için bu yükseliş, ihlaslı, samimi, bilinçli ve gayretli âlimlerin çabaları ile sağlanmıştır. Osmanlı Devleti döneminde de bu alanda yetişen, birer ışık gibi toplumu aydınlatan değerli âlimler yetişmiştir. Osmanlı Devleti'nin son döneminde yetişen Babanzâde Ahmed Naim'in (ö. 1353/1934), bu alanda önemli bir yeri vardır.

Bu çalışmamızda, Ahmed Naim'in hayatını, şahsiyetini, ilmi çalışmalarını ve eserlerini kısaca anlatacağız. Ardından, onun "Ahlâk-ı İslâmiyye Esasları" adlı eserini tanıtacağız. Ahmed Naim, yukarıda önemine kısaca işaret ettiğimiz İslâm ahlakını detaylı bir şekilde Kur'an ve Sünnet ölçüleri dâhilinde işlemiştir. Biz, onun çok sayıda ayet ve hadise yer vererek hazırlanmış olduğu bu çalışmasını harmanlayarak özet bir şekilde sunmaya çalışacağız. Makalemizi hazırlarken, akademik kriterlere azami derecede riayet etmeye çalışacağız.

I-Babanzâde Ahmed Naim

Babanzâde Ahmed Naim, XIX. yüzyılın sonlarında ve XX. yüzyılın başlarında yaşamış önemli bir şahsiyettir. Onun İslâm kültür mirasına çeşitli katkıları olmuştur. Burada önce onun hayatını anlatacağız ve ardından da "Ahlâk-ı İslâmiyye Esasları" adlı eserini tanıtacağız.

a. Hayatı

1872 tarihinde Bağdat'ta dünyaya gelen mütercim, düşünür ve yazar Babanzâde Ahmed Naim (ö. 1353/1934), Babanzâdelardan Mustafa Zihni Paşa'nın oğludur. Ahmed Naim, İlkokulu Bağdat'ta okuduktan sonra İstanbul'a gelmiş ve 1891 yılında Galatasaray Sultânisi (Lisesini) ve 1894 yılında da Mülkiye (Siyasal Bilgiler) Mektebini okumuştur. Babanzade Ahmed Naim medresede okumamakla birlikte, kendisini dinî ilimler ve Arapça alanında iyi bir şekilde yetiştirmiştir. (Düzdağ, 1978, 29; Çakan, 1991, 4, 375).

Babanzâde Ahmed Naim, 1894 yılında Dış İşleri Bakanlığı'na bağlı tercüme bürosunda çalışmaya başlamıştır. Ondan sonra o, Milli Eğitim Bakanlığı Yüksek Öğretim Müdürlüğüne getirilmiş ve ondan sonra da Galatasaray Lisesi'nde Arapça okutmuştur. 1908 tarihinde Milli Eğitim Bakanlığı Telif ve Tercüme Odası üyeliğinde göreve başlayan Babanzâde Ahmed Naim, 1915 tarihinde Darülfünun Edebiyat Fakültesi'nde felsefe, mantık, ruhiyat (psikoloji) ve ahlak dersleri öğretim üyeliğine başlamıştır. (Çakan, 1991, 4, 376; İz, 1969, 161). O, bu arada Ekim 1918 - Ekim 1919 tarihleri arasında Darülfünun Umum Müdürlüğü (Rektörlük) görevinde bulunmuştur. 1 Temmuz 1933 tarihinde Darülfünun lağvedilinceye (ortadan kaldırılıncaya) kadar, Darülfünun Edebiyat ve İlahiyat Fakültelerinde ders verme görevini sürdürmüştür. O, üniversitede görev yaptığı sürede, gerek üniversitede gerekse Milli Eğitim kurumlarında herhangi bir ilmi komisyon kurulmuşsa, mutlaka o komisyonda bulunmuştur. Şafii mezhebini benimseyen Babanzâde Ahmed Naim'in,

aynı zamanda tasavvuf yönü de vardı. O, Halvetî tarikatına mensuptu ve aynı zamanda kayınpederi olan Fatih türbedarı olan Ahmed Amiş Efendiye intisap etmiştir. (Düzdağ, 1978, 29 vd).

Babanzâde Ahmed Naim, Arapça, Farsça ve Fransızca'yı çok iyi biliyordu; Doğu ve Batı kültürü hakkında tam manası ile bilgi sahibiydi. Edebiyat ve müziğe ilgisi olan Naim, 1901 yılında Servet-i Fünûn dergisinde "Bedâiyü'l-Arab" (Arapların Güzel Yapıtları) başlığı ile yazı hayatına başlamıştır. O, Tecrid-i Sarih Tercümesi'nde Türkçeyi kullanmadaki ustalığını ortaya koyduğu gibi, Arapça kelimelerin en uygun karşılığını bulmadaki maharetini de göstermiştir. Ayrıca o, hadis okutma usulünün düzeltilmeye ihtiyaç olduğunu savunmuştur. Eski usul ile Arapça öğretimine şiddetle karşı çıkan Ahmed Naim, dil öğretiminde yeni metotların geliştirilmesinin gerektiğini ileri sürmüştür. Kendisi, öğrettiği Arapça derslerinde ve bu konuda yazmış olduğu eserlerinde bunu ortaya koymaya çalışmıştır (Çetinkaya, 2018, 56).

Babanzâde Ahmed Naim, maddeyi ön plana çıkarmaya ve belli bir cemaate tâbi olmaya şiddetle karşı idi. O, düşmanı bile olsa, başarı sahibi olan insanın hakkını tanır, değerini bilirdi. Üstün yeteneklerinin ön plana çıkarılmasını hoş görmeyen Ahmed Naim, kendisine sorulmadan bilgilerini sergilemeyen, dinlemesini bilen ve sözü senet teşkil eden, yüce ahlaklı, fazilet sahibi bir ilim adamıydı. Tam bir İslâm inancına sahip olan Babanzâde Ahmed Naim, eşit bir şekilde tüm insanların haklarını savunan, insanlar arasında ayırım yapmanın Kur'ân ve Sünnet ile bağdaşmadığını her yerde dile getiren samimi bir mümindir (Çakan, 1991, 4, 375).

Mehmet Akif Ersoy (ö. 1355/1936), büyük bir âlim, fikir adamı ve felsefeci olan Babanzâde Ahmed Naim'i (ö. 1353/1934) çok sevdiği için, onun adını kendi oğluna vermiştir.(Çevik, 2007, 65). Akif, çok sevdiği Babanzâde Ahmed Naim'in vefat haberini duyunca, "Dağ gibi yıkıldı" diyerek üzüntüsünü dile getirmiştir (Çakan, 1991, 4, 376 vd). Ahmed Naim'in "Ahlâk-ı İslâmiyye Esasları" adlı eserini sadeleştirerek 1963 yılında yayımlayan ve aynı zamanda Mehmet Akif Ersoy'un damadı olan Ömer Rıza Doğrul (ö. 1952), bu kitabın baş tarafında iki sayfalık bir "sunuş" yazmıştır. O, sunuş yazısına "Son asırda yetişen en değerli ilim adamlarımızdan Babanzâde Ahmed Naim" diye başlamış ve "Merhum üstat Ahmed Naim, ciddi ve kuvvetli bir ilim adamı idi" diye devam etmiştir. Ömer Rıza Doğrul, kayınbabası olan Mehmet Akif'in, Ahmed Naim'e olan hayranlığını çok iyi biliyordu ve bunu edebî ifadelerle de dile getirmiştir. O, Akif'in, bazı dostlarına yazdığı mektuplarda, "onun öldüğünü haber aldığım anda, dünya başıma yıkıldı sandım" ifadesini kullandığını kaydetmiştir. Doğrul, Mehmet Akif ile Ahmed Naim'in dünyada beraber oldukları gibi, yer altında da birbirlerine komşu olduklarını, Edirnekapı Şehitliğinin karşısındaki mezarlıkta adeta birbirlerine bitişik birer kabre gömüldüklerini anlatmıştır (Babanzâde Ahmed Naim, 1963, 15).

Bu kitaba 12 sayfalık bir mukaddime yazan Osman Nuri Ergin (ö. 1961), Babanzâde Ahmed Naim'in hayatını daha detaylı yazmış ve onun meziyetlerine geniş yer vermiştir. Ergin, Babanzâde Ahmed Naim'in ölümünden sonra iki arkadaşının onun hakkında birer kitap yazdığını kaydetmiştir. Onun bildirdiğine göre, Muallim Mehmed Cevdet, "Müderres Ahmed Naim" başlıklı bir kitap yazmıştır.¹ Muallim Vahyî Ölmez ise, Ahmed Naim hakkında 972 beyitten oluşan "Hakikî Müslüman, Mükemmel İnsandır" başlıklı bir risale yazmış, ancak yayımlanmamıştır. (Babanzâde Ahmed Naim, 1963, 14).

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır (ö. 1942), Babanzâde Ahmed Naim'in öldüğünü duyunca, ağlamış ve şu sözleri söylemiştir: "Her ne zaman bir kelimedede tereddüde düşsem, ona sorar, tereddüdümü giderirdim. Tercümede benim için danışacak biricik âlim, Ahmed Naim idi. Naim'in bilgisi, ele geçmez bir hazine, ilmi ve fazlı ise büyük bir define idi. O gidince, pek sarsıldım, adeta can evimden vuruldum." (Babanzâde Ahmed Naim, 1963, 17).

1 Temmuz 1933 tarihinde Darülfünun lağvedilince açıkta kalan Ahmed Naim, İstanbul'da 13 Ağustos 1934 Pazartesi günü vefat etmiş ve Edirnekapı Mezarlığı'na defnedilmiştir (Çakan, 1991, 4, 375).

b. Eserleri

Babanzâde Ahmed Naim, hem telif hem de tercüme yoluyla çok önemli eserler kazandırmıştır. Eserlerinden bazıları şunlardır: (Çetinkaya, 2018, 16 vd; Kara, 19 vd).

1-Temrînât (Alistirmalar): Bu kitap, "Sarf-ı Arabî'ye Mahsus Temrînât" (Arapça Sarf bilgilerine ait alıştırma) ve daha sonra "Mekteb-i Sultânî'ye Mahsus Sarf-ı Arabî ve Temrînât" (Liseler İçin Arapça Sarf Bilgileri ve Alistirmalar) gibi isimlerle yayımlanmıştır. Bu kitap, Galatasaray ders nazırı (Galatasaray Lisesi ders sorumlusu) Mustafa Cemil Bey tarafından uygulama ve alıştırma kitabı haline getirilmiştir. Babanzâde Ahmed Naim, bu kitabın mukaddimesinde (girişinde) medrese usulü ile Arapça öğretimini eleştirmiştir.

¹ Bu kitap 1935 tarihinde İstanbul'da Ülkü matbaasında basılmıştır. Yine bu kitap, Fahrettin Gün tarafından yayına hazırlanarak Beyan Yayınlarından neşredilmiştir (İstanbul 2016).

2-Hikmet Dersleri: Babanzâde Ahmed Naim, Dârülfünûn'da müderrislik yaptığı dönemde felsefe derslerinde kullanmak üzere hazırladığı notları 1913-1914 yıllarında Hikmet Dersleri adıyla yayımlamıştır.

3-Felsefe Dersleri: Yukarıda bahsettiğimiz "Hikmet Dersleri" isimli esere eklemeler ve düzeltmeler yaparak 1914-1915'te Felsefe Dersleri adıyla tekrar yayımlamıştır. Bu eser onun felsefeye dair ilk çalışması olma özelliğine sahip olup yakın dönemde Felsefe Dersleri adıyla Latin harflerine aktarılmıştır.

4-Mebâdî-i Felsefeden İlmü'n-Nefs (Felsefe Açısından Psikoloji Meseleleri): Babanzâde Ahmed Naim'in, George Lespinasse Fonsegrive'den (1852-1917) açıklamalar ve ilave bilgiler ekleyerek tercüme ettiği bu eserin sonuna, 1900 felsefî terim için hazırladığı Türkçe karşılıkları da eklemiştir.

5-İlm-i Mantık: Fransız Felsefe Profesörü Élie Rabier'in (ö. 1932) Mantık kitabının ilk bölümünün tercümesidir. 1919-1922 yıllarında İstanbul Darülfünûn Matbaası tarafından basılmıştır.

6-Kırk Hadis: İmam Nevevî'nin (ö. 676/1277) el-Erbeûn (Kırk) adlı eserinin tercümesidir.

7-Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercümesi ve Şerhi: Ahmed Naim bu kitabın ilk üç cildini tercüme ettikten sonra vefat etmiştir. Gerisini Kamil Miras tamamlamış ve 12 cilt halinde ilk defa 1948 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yayımlanmıştır. 1993 yılında 12. baskısı yapılan bu eser, en son olarak 2019 tarihinde yine aynı kurum tarafından 13. baskısı ile ilim dünyasının hizmetine sunulmuştur. Babanzâde Ahmed Naim, giriş mahiyetindeki birinci ciltte, hadis usulü hakkında son derece geniş ve önemli bilgiler vermiştir.

8-İslâm'da Davâ-yı Kavmiyyet: Babanzâde Ahmed Naim'in bu eseri, daha sonra değişik kişiler tarafından yayımlanmıştır. Abdullah Işıklar tarafından bazı kısımları eksik olarak, "İslâm İrkçılığı Menetmiştir" adı ile İstanbul'da 1963 yılında yayımlanmıştır. Ömer Lütfi Zararsız tarafından bazı açıklayıcı notlar ilavesi ile "İslâm'da İrkçilik ve Milliyetçilik" adı ile Ankara'da 1979 yılında yayımlanmıştır. Ayrıca bu eser, M. Ertuğrul Düzdağ tarafından "Türkiye'de İslâm ve İrkçilik Meselesi" adlı çalışmasının içinde (33-120 sahifeleri arası) İstanbul'da 1978 yılında yayımlanmıştır.

9-Ahlâk-ı İslâmiyye Esasları: Babanzâde Ahmed Naim, bu çalışmasını 1912 tarihinde Lahey'de toplanan Ahlak Terbiyesi Kongresi'nde sunmak üzere hazırlamıştır. Eser, daha sonra Ömer Rıza Doğrul (ö. 1952) tarafından sadeleştirilerek İslâm Ahlakının Esasları adı ile 1963 yılında İstanbul'da yayımlanmıştır. Bu kitap, zamanla başka kişiler tarafından da sadeleştirilerek çeşitli ilaveler yapılmış ve yayımlanmıştır.²

II - Babanzâde Ahmed Naim'in "İslâm Ahlâkının Esasları" Eseri

Bu eser, 1912 tarihinde Ağustos ayında ikinci defa Lahey'de toplanan Ahlak Terbiyesi Kongresi'nde sunulmak üzere hazırlanmıştır. Eserin; kaleme alınma amacı uluslararası bir konferansta Doğu dünyasını temsil etmek, yani İslâm'ın ahlâk anlayışı hakkında Batılılara bilgiler vermektir. Bu çalışma, ilk defa 16 Muharrem 1331/1913 tarihinde Sebîlü'r-Reşâd mecmuasında "Felsefe: Ahlâk-ı İslâmiyye Esasları" adı ile periyodik olarak yayımlanmaya başlamıştır (Sebîlü'r-Reşâd, 1913, sayı: 224).

Bu çalışma, daha sonra aynı mecmuanın yayınları arasında 1342/1923 tarihinde kitap halinde yayımlanmıştır. Ömer Rıza Doğrul, bu kitabı sadeleştirerek 1945 yılında İslâm Ahlakının Esasları adı ile yayımlamıştır. Bu kitap, Recep Kılıç tarafından 1995 yılında aynı isimle sadeleştirilmiş ve Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları tarafından yayımlanmıştır. Aynı eser, 2014 yılında aynı yayın tarafından ikinci baskı olarak tekrar yayımlanmıştır. Yine bu eser, "Ususî'l-Ahlakî'l İslâmiyye" adıyla el-Beyatî tarafından Arapçaya çevrilmiştir (Kara, 2048, 39).

Bu kitabın kapsamında genel olarak ahlak, İslâm ahlakı, bu ahlakın kaynağı olarak Kur'ân ve Sünnet, ahlakın ilişkili olduğu inanç, ibadet, felsefe, hürriyet ve çeşitli sorumluluklarımız yer almaktadır. Ahmed Naim bu eseri ele alırken, önce bunu neden yazdığını açıklamıştır. Onun burada belirttiğine göre, 1912 tarihinde Ağustos ayında ikinci defa Lahey'de toplanması kararlaştırılan "Terbiye-i Ahlâkiyye" (Ahlâkî Eğitim) bugünkü ifade ile Ahlak Terbiyesi Kongresi düzenlenecekti. Birincisine Türkiye'den herhangi bir temsilci toplantıya katılmamıştı. Babanzâde Ahmed Naim'e, düzenlenecek bu ikinci kongreye devleti temsilen katılması ve Doğu'da ahlak eğitiminin temeli olan esasları açıklayan bir raporu sunması talep edilmişti. Devrin Milli Eğitim Bakanı Emrullah Efendi, bizzat Babanzâde Ahmed Naim'den istenen raporun hazırlanmasını istemiştir. O da bu teklifi kabul ederek kongrede sunmak üzere bir taslak hazırlamıştı. Bu raporun hazırlandığı süre içerisinde kabinenin değişmesi nedeni ile kongreye temsilci gönderme kararı iptal

² Ömer Rıza Doğrul (1945). *İslâm Ahlâkının Esasları*. İstanbul: Yüksel Yayınları; Osman Nuri Ergin (1945). *Ahmed Naim Zatı ve Eserleri*. İstanbul: Yüksel Yayınları; Ahmed Naim (1963). *İslâm Ahlakının Esasları*. İstanbul: Yücel Yayınları; İsmail Karakaya (2005). *İslâm Ahlakının Temel Esasları*. Ankara: Kitap Neşriyat Dağıtım; Ahmed Naim (2017). *İslâm Ahlakının Esasları*. İstanbul: Bedir Yayınları; Fahrettin Gün (2019). *İslâm Ahlakının Esasları*. İstanbul: Beyan Yayınları.

edilmiş. Ahmed Naim, hazırlamış olduğu taslağı önce Sebülü'r-Reşâd mecmuasında yayımlamıştır. Ardından okuyucuların talebi üzerine bu taslak tekrar ele alınarak mevcut eser haline getirilmiştir (Babanzâde Ahmed Naim, 2014, 33).

Babanzâde Ahmed Naim'in ahlak ile ilgili açıklamaları üzerinde durmadan önce, kısaca ahlakın tanımını yapmanın yararlı olacağı kanaatindeyiz.

Kelime olarak "ahlak", herhangi bir şeyi yaratmak, yoktan var etmek, takdir etmek, ona şekil vermek, düzeltmek, geçinmek, güzel huylu olmak ve benzeri anlamlara gelen "haleke-yehluku" fiilinden türemiş bir isimdir. Terim olarak "ahlak", huy, yaratılıştan gelen özellik, tabiat, karakter, yapı, mizaç, uyumluluk ve benzeri anlamları ifade etmektedir (İbn Manzûr, 1990, 10, 85; Çağrı, 1989, 2, 10).

Babanzâde Ahmed Naim'in, eserinde ahlak konusunda vermiş olduğu bilgiler, Kur'an ve Sünnet kriterlerine uygun olan bilgilerdir. (Babanzâde Ahmed Naim, 2014, 45-77). Onun bu eserini okuduğumuz zaman, ele almış olduğu ölçüler bunu göstermektedir. Nitekim Hz. Muhammed (s.a.s.) de İslâm dininin ölçüsünün Kur'an ve Sünnet olduğunu şöyle haber vermiştir: "Size iki şey bıraktım. Siz, bu iki şeye uygun hareket ederseniz, hiçbir zaman sapıtmayacaksınız. Bunlar, Allah'ın kitabı olan Kur'an ve benim sünnetimdir" (Ebû Dâvûd, Menâsik, 56; İbn Mâce, Menâsik, 84; İbn Hanbel, 2001, 3, 26; Mâlik, 1997, Kader, 1). Ancak "Size Allah'ın kitabı olan Kur'an'ı ve Sünnetimi bıraktım" anlamındaki bu rivayetin yanında, sadece "Size Allah'ın kitabını bıraktım" (Müslim, Hac, 147; Ebû Dâvûd, Menasik, 57; İbn Mâce, Menasik, 84), ve "Size Allah'ın Kitabını ve Ehl-i Beyti bıraktım" Müslim, Fedailü's-Sahabe, 36; Tirmizî, Menâkib, 32; Darimî, Fedailü'l-Kur'an 1, İbn Hanbel, 2001, 4, 366) anlamında farklı iki rivayet daha vardır. Kanaatimize göre bu farklı rivayetler, birbirini tamamlar niteliktedir. Bunlardan herhangi biri, diğerinin alternatifi değildir. Kur'an, bu rivayetlerin üçünde de ana kaynak olarak gösterilmektedir. Hz. Muhammed (s.a.s.)'in söylediği sözlerden, yaptığı hareketlerden ve tasvip ettiği şeylerden oluşan Sünnet ise, İslam dininin Kur'an'dan sonra gelen en önemli kaynağı, Kur'an'ın tefsiri ve açıklaması durumundadır. Birçok âlim ve tasavvuf ehli de eserlerinde, Kur'an ve Sünnet bütünlüğüne vurgu yapmıştır (Şafiî, 1974, 88; Uşşakî, 1994, 11; Turan, 2010, 8).

Babanzâde Ahmed Naim, toplumların tarih içerisindeki başarılarını ve ilerlemelerini göz önüne alarak en sağlam dinin Hz. Peygamberin (s.a.s.) getirdiği İslam dini olduğunu belirtir. Ona göre İslam dini "ahlâk dini"dir. Çünkü İslam dininin temel ilkeleri, insanı daima güzel davranışlara ve erdemli olmaya yönlendirerek kötülüklerden uzak durmayı öğütlemektedir. Bunu anlayabilmek için bakılması gereken en kesin ve güvenilir kaynakların Kur'an ve Sünnet olduğunu ifade eden Ahmed Naim, ahlâkla ilgili her bir meseleyi açıklarken ve görüşlerini temellendirirken doğrudan ayet ve hadisleri örnek göstererek atıflar yapmıştır (Çetinkaya, 2018, 81).

Babanzâde Ahmed Naim, güzel ahlak ile ilgili pek çok ayet ve hadise yer vermiştir. Onun bu konuda vermiş olduğu örneklerden birkaçına yer vermek istiyoruz. Hz. Aişe (ö. 58/678), kendisine Resûlullah'ın (s.a.s.) ahlakını soran kişiye, "Sen, hiç Kur'an okumuyor musun? Resûlullah'ın ahlâkı, Kur'an'dan ibaret idi. Kur'an-ı Kerim, şu gibi ayetlerle onun ahlakını güzelleştirmiştir" diyerek, aşağıdaki ayetleri örnek olarak okumuştur:

"Sen, insan fıtratına uygun olan affediciliği tut, iyi olanı anlat ve cahillerden de uzak dur" (A'râf 7/199).

"Şüphesiz ki Allah, adaleti, iyiliği ve akrabalara yardımı emreder; ahıksızlığı, kötülüğü ve haksızlığı yasaklar; ders almanız diye size öğüt verir" (Nahl 16/90).

"Ey inananlar! Zannın çoğundan sakının, zira zannın bir kısmı günahdır. Birbirinizin suçunu araştırmayın; kimse kimseyi çekiştirmesin; hangi biriniz ölü kardeşinin etini yemekten hoşlanır? Ondan tiksiniyorsunuz; Allah'tan sakının, şüphesiz Allah tövbeleri daima kabul edendir, acıyandır" (Hucurât 49/12).

Babanzâde Ahmed Naim, eserinde bu konuyla ilgili daha birçok ayete yer vermiştir. Onun, güzel ahlak ile ilgili verdiği örneklerden bazıları ise şöyledir:

"Kıyamet günü müminin terazisinde güzel ahlaktan daha ağır bir şey bulunmaz" (Tirmizî, Birr, 62; Ebû Dâvûd, Edeb, 8).

"Güzel ahlaka sarıl. Çünkü insanların en iyi ahlaklıları, dini en iyi olanlardır" (İbn Hanbel, 2001, 5, 89).

"Tedbir gibi akıl, güzel ahlak gibi asalet yoktur" (İbn Mace, Zühd, 24).

“Nerede bulunursan bulun, Allah’tan kork. Kötülükten sonra hemen bir iyilik yap ki, kötülüğü yok etsin ve halka güzel ahlak ile muamele et” (Tirmizî, Birr, 55).

Babanzâde Ahmed Naim, din ile ahlâk arasındaki ilişkiyi açıklarken ilk olarak iyiliğin, erdemli ve güzel ahlâklı olmanın İslam dinindeki önemini vurgulayan ayet ve hadislerden örnekler vererek İslam’ın güzel ahlâka teşvik eden yönünü ele almış ve farzlarla ahlâk ilişkisini açıklamıştır. Sonrasında da iman ile ahlâk arasındaki sıkı bağı gösteren ayet ve hadislerden örnekler vermiştir (Çetinkaya, 2018, 82 vd). O, verdiği örneklerde aslında İslam’ın emirlerinin ahlâk ilkeleri olduğu, din ile ahlâkın adeta tek bir şey olduğu sonucuna varır. “Hiçbir ahlâkî emir yoktur ki, dinî ve imanî bir emir olmasın” (Babanzâde Ahmed Naim, 2014, 61) diyerek aslında İslam’ın her bir hükmünün ahlâkî yasa niteliği taşıdığını vurgulamaktadır. Babanzâde Ahmed Naim, bu konuda çeşitli hadislere yer vermiştir. Bu hadislerden birinin meali şöyledir:

“Sizden biri, kendisi için istediğini kardeşi için de istemedikçe, kâmil iman etmiş olamaz” (Müslim, İman, 71, 72; Buhari, İman, 7; Tirmizî, Kıyame, 59; Nesai, İman, 19,33; İbn Mace, Mukaddime, 9; Darimî, Rikak, 29; İbn Hanbel, 2001, 3, 176). Bazı âlimler, bu hadiste geçen kardeş kelimesini, Müslüman kardeş diye yorumlamışlardır. Diğer bazı âlimler ise, bütün insanların Hz. Âdem (a.s.) ile Havva’nın çocukları olduğunu, dolayısıyla insan kardeşliği anlamına geldiğini söylemişlerdir (İbn Allân, 1966, 2, 23). Hz. Muhammed (s.a.s.) bu hadiste kardeş derken, herhangi bir sınırlandırmada bulunmamıştır. Örneğin Müslüman kardeş veya mümin kardeş diye bir açıklama yapmamıştır. Hadiste yer alan “liahîhî/kardeşi için de” kelimesine anlamı itibarı ile baktığımız zaman, genel bir kardeşlik anlamını ifade ettiğini anlamaktayız. Bu hadisin anlamını mümin veya Müslüman kardeşler diye sınırlandırmak, bazı âlimlerin kişisel yorumları olarak düşünülebilir. Babanzâde Ahmed Naim’in de işaret ettiği gibi, bu hadiste iman ile güzel ahlakın iç içe olduğu anlatılmaktadır. Ayrıca Hz. Peygamber (s.a.s.) başka bir hadiste, İslâm ile ahlakın birbirlerine ne derece bağlı olduğunu dile getirmiştir: “Kendi nefsin için arzu ettiğin şeyleri, insanlar için istemedikçe, Müslüman olamazsın” (Tirmizî, Zühd, 2; İbn Mace, Zühd, 24; İbn Hanbel, 2001, 2, 310; 3, 473; 4, 70,77). Bu ve benzeri hadislerde, ahlaki buyrukların aynı zamanda imanın ve İslâm’ın buyrukları olduğu vurgulanmaktadır. Buna göre ahlak ile din, adeta ikiz kardeş gibidir (Babanzâde Ahmed Naim, 2014, 61). Babanzâde Ahmed Naim’in eserinin bu kısmında yer verdiği hadislerden biri mealen şöyledir: “Bir insan kardeşine yardım ettiği sürece, Allah da kendisine yardımcı olur” (İbn Hanbel 2001, 2, 274).

Babanzâde Ahmed Naim, ahlak konusu ile ilgilendiği gibi felsefe ile de yakından ilgilenmiş ve yaşadığı dönem itibarıyla felsefi birikimiyle adından söz ettirmiştir. O, “İnsanın dini aklıdır, akli olmayanın dini de yoktur” (Muttakî, 1968, 14, 73; el-Münavî, 1938, 3, 535) anlamındaki hadisi delil göstererek, “Dinimizin temeli, akıl ilkeleridir” kuralını savunmuştur. Ona göre bütün İslâm âlimleri aklın, dinî temellerden biri olduğu hususunda görüş birliği içerisindeyler (Babanzâde Ahmed Naim, 2014, 67). Bilindiği gibi bazı felsefeciler her şeyi akıl ile yorumlamaktadır. Babanzâde Ahmed Naim, felsefi yorumları, Kur’ân ve Sünnet çerçevesi dâhilinde değerlendirmektedir.

Babanzâde Ahmed Naim, bir kısım Müslüman toplumunun kader inancını yanlış yorumladığını, bu anlayış biçiminin Müslüman toplumları tembelleğe sevk ettiğini söyler. O, kaderin önemli bir kısmının insanın hür fiilleri ile meydana geldiğini savunur. Ona göre İslâm dini, insana irade hürriyeti vermiştir. Buna göre Müslümanlar hem kadere, yani hayır ve şerrin yaratıcısının Allah olduğuna inanırlar, hem de Allah tarafından kendilerine gönderilen mutluluk ile mutsuzluk yolundan hangisine girseler, kendi seçimleri ile o yola girdiklerine inanırlar. İslâm dini, sorumluluk ilkesini gayet açık ifadelerle gayet açık bir şekilde ortaya koymuştur (Babanzâde Ahmed Naim, 2014, 69).

O, İslâm dininin bize kısaca “Doğruluk ve mutluluk yolu açıktır. Bunları size gün gibi aşikâr ettim. Hangisini isterseniz seçiniz. O yola girerseniz faydası size, ondan uzaklaşırsanız zararı yine size dönecektir” dediğini yazarak konuyu özetlemiştir (Babanzâde Ahmed Naim, 2014, 71).

Babanzâde Ahmed Naim, insanın yaptıklarından mesul olduğunu, çünkü insana cüz’î irade verildiğini ifade eder. O, insan iradesine bağlı olan “cüz’î irade”yi, Müslümanların ahlak yasasının dayanağı olarak değerlendirmiştir. Bir de Allah’ın takdirine bağlı olan “küllî irade” vardır. Sevap ile ceza, yani sorumluluk, “cüz’î irade” ile ilgilidir. İnsan, “cüz’î irade” de hürriyet sahibidir. Yukarıda belirtmeye çalıştığımız gibi sonucu da ona göre takdir edilir. Bu bilgilere yer veren Babanzâde Ahmed Naim, Fransa’nın eski Enstitü üyelerinden Charles Robert Jourdain’in (ö. 1940) şu açıklamalarına yer vermiştir: “...İnsanın hür bir varlık olduğu kesin olarak sabittir. Çünkü buna vicdan şahittir. Yüce Allah’ın sonsuz kemal sıfatlarına sahip olduğu da aynı şekilde kesin olarak sabittir. Çünkü akıl, bunu idrak ediyor. Bu iki boyutlu kesinlik, akıl yetisinin ilk olgunlaşma aşamasında ve hatta düşünce üretmeye başlamadan önce şüpheye yer bırakmayacak şekilde kalpte tam olarak sabit ve yerleşiktir. Bundan dolayı felsefe, bunları çeşitli düşünceler yolu ile ispat etmeye muhtaç olmadığı gibi bunları safataları ile zayıflatmaya da yetkili değildir. Felsefenin

bütün gayreti, yapıları gereği reddedilmesi ve çürütülmesi mümkün olmayan iki hakikati gözden uzak tutmamaya hasredilmelidir. Felsefenin bu iki hakikatin esrarlı birlikliğini keşfettiği gün, insanlığın en büyük günlerinden biri olacak ve öyle kalacaktır. Bununla beraber bu iki hakikatin birlikliğinin keyfiyetini bilmemekle, bunları inkâr etmeye ve akl-ı selimin kendisine yüklediği görevden vazgeçmeye yetki kazanamaz” (Babanzâde Ahmed Naim, 2014, 85).

Babanzâde Ahmed Naim, her insanın sorumluluğunu yerine getirmesinin ve insanları aydınlatmasının gerektiğini anlatmıştır. O, Hz. Peygamberin (s.a.s.) Veda Hutbesindeki bazı açıklamalarını bu konuda örnek olarak kaydetmiştir. Hz. Muhammed (s.a.s.), Veda Haccında Arafat Dağı’nda okuduğu hutbeyi okurken, zaman zaman ara vermiş ve hazır bulunan topluluğa, “hele söyleyin, tebliğ ettim mi?” diye sormuştur. Her defasında, “Evet!” diye cevap alınca, “Şahit ol ya Rab! Şahit ol ya Rab!” (Buhârî, Hac, 132, Meğazî, 78; Müslim, Hac, 147; Ebû Dâvûd, Menâsik, 56, 61; Tirmizî, Tefsîru’l-Kur’ân, 10; İbn Mâce, Menâsik, 76, 84) diyerek, Allah’a yönelmiş ve tebliğ görevini yerine getirdiğini dile getirmiştir. (Babanzâde Ahmed Naim, 2014, 77).

Babanzâde Ahmed Naim, bunun ardından her kişinin kendi yaptıklarından sorumlu olacağını, hiçbir kimsenin başkalarının yaptıklarından dolayı sorumlu olmayacağını ifade etmiştir. O, bu konuyu açıklarken, iddiasını doğrulamak için Kur’ân’dan çeşitli ayetlere yer vermiştir (Babanzâde Ahmed Naim, 2014, 79). Bu ayetlerden bazılarının meali şöyledir:

“Günah işleme yetisine sahip hiçbir kimse, başkasının günahını yüklenmez.” (En’âm 6/164; İsrâ 17/15; Fâtır 35/18; Zümer 39/7).

“Ey iman edenler! Siz kendinize bakın. Siz doğru yolda iseniz sapıtan kimse size zarar veremez. Hepinizin dönüşü Allah’adır. O, işlemekte olduklarınızı size haber verecektir” (Mâide 5/105).

“Ey İnsanlar! Rabbinize karşı gelmekten sakının. Ne babanın evlâdı, ne evlâdın babası nâmına bir şey ödeyemeyeceği günden sakının” (Lokmân 33/33).

Babanzâde Ahmed Naim, konunun devamında belirttiği gibi, insanları bilinçli bir şekilde kötülüklerle sürükleyenler, yaptıklarından dolayı sorumlu oldukları gibi, başkalarını bile bile kötülüğe sürüklemelerinden dolayı da sorumlu olacaklardır. O, bu konu ile ilgili çeşitli ayet ve hadislere yer vermiştir (Babanzâde Ahmed Naim, 2014, 82-83).

Bu konuda bilgi veren bir ayetin meali şöyledir: “Böylece kıyamet günü kendi günahlarını tam olarak, bilmeden saptırdıkları kimselerin günahlarını kısmen yüklenirler. Dikkat edin, onların yüklendikleri yük ne kötü bir yükür!” (Nahl 16/25).

Konu ile ilgili olan bir hadislerin meali de şöyledir:

“İyiliğe öncülük eden kimse o iyiliği işleyen, kötülüğe öncülük eden kimse de o kötülüğü işleyen kimse gibidir” (Müslim, İmâre, 133, Zekât, 69, Tirmizî, İlim, 14).

Babanzâde Ahmed Naim, İslâm ahlakının gereği olarak insanın kendisini maddî manevî her türlü tehlikelerden korumasının ve bunun için gereken tedbirleri almasının gerektiğini savunmuştur (Babanzâde Ahmed Naim, 2014, 89).

O, bunun için delil olarak da çeşitli ayet ve hadislere yer vermiştir:

“Ey iman edenler! Korunma tedbirlerinizi alın” (Nisâ, 4/71).

“Kendi kendinizi tehlikeye atmayın” (Bakara 2/195).

Bir kişi Hz. Muhammed’e (s.a.v.) “Yâ Resulullah! Deveyi bağlayıp da mı tevekkül edeyim, yoksa salıverip de mi tevekkül edeyim?” diye sormuş. Hz. Muhammed (s.a.v.) ona, “Bağla, öyle tevekkül et!” diye cevap vermiştir. (Tirmizî, Sıfatu’l-Kıyame, 60, hadis no: 2517). Hz. Muhammed (s.a.v.), başka bir hadiste hastalıklı insandan korunma hususunda şöyle buyurmuştur: “Cüzzamlı ile aranızda bir mızrak boyu mesafe olduğu halde konuş.” (Münâvî, 1938, 5, 41).

Babanzâde Ahmed Naim, bu eserin çeşitli yerlerinde felsefecilerin “ödev için ödevin yerine getirilmesi” ilkesini savunduklarını tekrarlamıştır. Buna göre felsefeciler, her türlü kötülük ve zararlı şeyden korunmanın bir ödev olduğunu ve bunlardan korunmanın gerektiğini savunmaktadırlar. Ona göre her zararlı şeye karşı korunma tedbirlerini almak icap eder. Babanzâde Ahmed Naim’in burada yer verdiği iki ayette, bu konu en mükemmel bir şekilde dile getirilmektedir. Bu ayetlerde dile getirilen “Ey iman edenler! Korunma tedbirlerinizi alın” (Nisâ, 4/71) ve “Kendi kendinizi tehlikeye atmayın” (Bakara 2/195) ifadelerinde, bile bile tehlikeli ve zararlı şeyleri işlememe ve bu gibi şeylere karşı korunma tedbirlerini almak emredilmektedir. Bu ve benzeri ayetlerde, felsefecilerin konu ile ilgili tüm görüş ve yorumları veciz bir

şekilde dile getirilmektedir. Âlim ve müfessirler, ayette geçen “Kendi kendinizi tehlikeye atmayınız” ifadesi için çeşitli yorumlarda bulunmuşlardır. Ancak bu ayette, genel olarak her türlü tehlikeden korunmanın gerektiği noktasında ortak görüş birliği vardır (Râzî, 1990, 5, 147; Maverdî, 1992, 1, 253; Reşid Rıza, 2011, 2, 173).

Babanzâde Ahmed Naim’in üzerinde ehemmiyetle durduğu gibi, insanların sosyal hayatta birbirlerine karşı uymaları gereken ahlaki kuralları vardır. Sosyal hayattaki ahlakın kurallaşmasını, kanun diye tanımlayabiliriz. Yani kanun, toplum ahlakının, o toplumun kültürüne göre kurallara bağlanmasıdır. Kişisel ahlak, bireyin uyması gereken kural ve kaideler demektir. Aile ahlakı, aileyi oluşturan bireylerin aile içerisinde uymaları gereken kural ve kaideler demektir. Toplum ahlakı da toplumu oluşturan bireylerin o toplum içerisinde uymaları gereken kural ve kaideler demektir. Kişi, kişisel ahlakı yaşayarak huzur bulduğu gibi, aile bireyleri de aile ahlakına yani hukukuna uygun hareket edince mutlu olur. Aynı şekilde toplum da o toplumu oluşturan bireylerin toplumsal ahlak, kural, kanun ve kaidelerine uygun hareket etmeleri neticesinde toplumsal uzlaşma ve barışa kavuşur. “Sünnetullah” denilen Allah’ın yasalarının gereği de budur. İslâm ahlakının temel kaynağı, İslâm dinidir. (Babanzâde Ahmed Naim, 2014, 98).

“Sünnetullah”, Allah’ın yasası, kanunu, ilkesi demektir. Allah’ın yasası değişmez. Kim onun koymuş olduğu yasalara uygun hareket ederse, felah bulup kurtulacak ve kim onun yasalarına aykırı hareket ederse, helak olacaktır (Ateş 1989, 7, 319).

Her insan, kendi inancını yaşadığı zaman, ahlakını düzeltmiş oluyor. Allah’ın yasası olan “sünnetullah” gereği tabiat ile veya insan biyolojisi ile oynandığı zaman, nasıl oynanan şeyin dengesi bozuluyorsa, ahlak kuralları açısından da yanlış hareket edildiği zaman, sosyal hayat bozuluyor, toplumsal denge bozuluyor. Bu hakikat, Allah’ın yasası olan “sünnetullah”ın gereğidir (Babanzâde Ahmed Naim, 2014, 99). Babanzâde Ahmed Naim, bu hakikatin Kur’ân’ın çeşitli ayetlerinde haber verildiğini anlatmış ve konu ile ilgili çeşitli ayetlere yer vermiştir:

“İşte bu, öteden beri gelip duran sünnetullahtır. Yani Allah’ın adaletidir Allah’ın sünnetullahında/kanununda asla bir değişiklik bulamazsın” (Fetih 48/23).

“Sünnetullah’ın tebdil edildiğini/değiştğini göremeyeceğin gibi, Sünnetullah’ın tahvil/sapma edildiğini de göremeyeceksin” (Fatır 35/43).

Babanzâde Ahmed Naim, başka çeşitli konularda olduğu gibi, ahlak konusunda da İslâm ile felsefecilerin görüşlerini mukayese etmiştir. O, rasyonalistlerin yani bilginin doğruluğunu düşünce ve zihinde temellendirebileceğini öne süren felsefi görüşe sahip olan akılcıların savunduğu, “ödev için ödevin yerine getirilmesi” ilkesi üzerinde durmuştur. Ahmed Naim bu görüşün ahlâkî ve amelî anlamını, İslâm inancındaki “bir ödevi, Allah’ın emri/hükmü olduğu için yerine getirme” ilkesi ile mukayese etmiş ve birbirlerine yakın anlam ifade ettiklerini savunmuştur. Bu konuyu uzunca bir şekilde izah eden Babanzade Ahmed Naim, Kur’ân ve Sünnet ölçülerine göre her şeyin Allah rızası için yapılmasının gerektiğini savunmuştur. Ona göre Müslüman’ın ölçüsü Kur’ân ve Sünnet, gayesi ise Allah rızasıdır. Bilinçli, şuurlu bir Müslüman, cehennem korkusu veya cennet ümidi ile değil, sadece Allah rızası için ibadet eder. “Her şey Allah rızası için” parolası, İslâm inancının ve ahlakının özünü oluşturur. Herhangi bir eylemin ahlaken iyi olması için, “sadece Allah için yapılmış” olmasının gerektiğini bilmeyen Müslüman yoktur. Bu çalışmasının çeşitli yerlerinde bu konuyu işleyen Ahmed Naim, konuyu genelde Kur’ân ve Sünnet ile izah etmiştir (Babanzâde Ahmed Naim, 2014, 123). Bu konu ile ilgili olan bazı ayet ve hadisler şöyledir:

“Allah’ın rızası ise, bunların hepsinden büyüktür. İşte büyük başarı, bu rızayı kazanmaktır” (Tevbe 9/72).

“Hâlbuki onlar, dini yalnızca Allah’a halis kılan hanifler (Allah’ı birleyenler) olarak ibadet etmekten başkasıyla emrolunmadılar. (Beyyine 98/5).

“Yapıp ettiklerinizin Allah için olmasına, ona başka hiçbir niyet karışmamasına dikkat ediniz. Muhakkak ki Allah, eylemler içinde halis olarak kendi rızası için yapılmış olanlardan başkasını kabul etmez.” (Münâvî, 1938, 1, 217).

“Muhakkak ki Allah, ancak samimiyetle sadece kendi rızası için yapılan eylemleri kabul eder” (Nesâî, Cihad, 24).

Allah Resûlü (s.a.s.), bir hadisinde Allah rızası için yapılmayan çeşitli ibadetlerin insana fayda sağlamayacağını, aksine Allah rızası için değil de riya ve gösteriş için yapıldığından dolayı insanın cehenneme gitmesine sebep olduğunu şöyle açıklamıştır:

“Kıyamet günü hesabı ilk görülecek kişi, şehit düşmüş bir kimse olup huzura getirilir. Allah ona verdiği nimetleri hatırlatır, o da hatırlar ve bunlara kavuştuğunu itiraf eder. Allah, ‘Peki, bunlara karşılık ne yaptın?’ diye sorar. O da ‘Şehit düşünceye kadar senin uğrunda cihat ettim’ diye cevap verir. Allah ona, ‘Yalan söylüyorsun. Sen, ‘babayığit, kahraman adam’ desinler diye savaştın, o da denildi’ diye buyurur. Sonra Allah tarafından o kişinin yüzüstü sürünerek cehenneme atılması emredilir. Ardından ilim öğrenmiş, öğretmiş ve Kur’an okumuş bir kişi huzura getirilir. Allah ona da verdiği nimetleri hatırlatır. O da hatırlar ve itiraf eder. Allah ona, ‘Peki, bu nimetlere karşılık ne yaptın?’ diye sorar. O da ‘İlim öğrendim, öğrettim ve senin rızan için Kur’an okudum’ diye cevap verir. Allah ona, ‘Yalan söylüyorsun. Sen, sana ‘âlim’ desinler diye ilim öğrendin, ‘ne güzel okuyor’ desinler diye Kur’an okudun. Bunlar da senin hakkında söylendi’ diye buyurur. Sonra Allah tarafından onun da yüzüstü sürünerek cehenneme atılması emredilir. Daha sonra Allah’ın kendisine her çeşit mal ve imkân verdiği bir kişi getirilir. Allah, verdiği nimetleri ona da hatırlatır. Adam hatırlar ve itiraf eder. Allah kendisine, ‘Peki ya sen bu nimetlere karşılık ne yaptın?’ diye sorar. Adam cevaben, ‘Verilmesini sevdiğin, razı olduğun hiç bir yerden esirgemedim, sadece senin rızanı kazanmak için verdim, harcadım,’ diye söyler. Allah ona, ‘Yalan söylüyorsun. Hâlbuki sen, bütün yaptıklarını, “ne cömert adam” desinler diye yaptın. Bu da senin için zaten söylendi’ diye buyurur. Sonra Allah tarafından onun da yüzüstü sürünerek cehenneme atılması emredilir (Müslim, İmare, 152).

Hiz. Peygamber (s.a.s.) bir hadiste de özet bir şekilde her işin, yapan kişinin niyetine göre değerlendirildiğini söylemiştir: “Ameller ancak niyetlere göredir. Herkese niyet ettiği şey vardır. Öyleyse kimin hicreti Allah'a ve Resulüne ise, onun hicreti Allah ve Resulünedir. Kimin hicreti de elde edeceği bir dünyalığa veya nikâhlanacağı bir kadına ise, onun hicreti de o hicret ettiği şeydir (Buhârî, Bedü'l-Vahyi, 1, İman, 41; Tirmizî, Fedâilu'l-Cihâd, 16; Nesaî, Tahâret, 60, Talâk, 24, Eymân, 19; İbn Mâce, Zühd, 26). Buna göre insanın yaptığı her şey, onun niyetine göre değerlendirilir. İnsanın niyeti Allah rızası için olmazsa, yaptığı tüm ibadetler boşadır; ona hiçbir fayda sağlamaz.

Yukarıda da belirtildiği gibi felsefeciler, insanın görevinin bilicinde olmasının ve bu bilinçle yerine getirmesinin gerektiğini savunmaktadırlar. İslâm ahlakına göre ise görevler, vahiy ölçüleri dâhilinde belirlenmiştir ve insan, görevlerini bu ölçüler dâhilinde Allah rızası için yapmalıdır. Babanzâde Ahmed Naim bu konu üzerinde detaylı durmuştur. O, Allah rızasını gaye edinip vahiy ölçüleri dâhilinde hareket edenlerin kâmil insan olma derecesine ulaştıklarını ifade etmiş ve bu konuda örnek olarak birçok kadın ve erkeğin ismine yer vermiştir. Ahmed Naim, bu dereceye ulaşanların Allah dostu olduklarını kaydetmiştir. O, bu konuyu uzun uzadıya izah ettikten sonra (Babanzâde Ahmed Naim, 2014, 129) şu ayete yer vermiştir: “Haberiniz olsun! Allah dostları için hiçbir korku yoktur. Onlar, hüznün de nedir bilmezler.” (Yûnus 10/62).

Babanzâde Ahmed Naim, İslâm ahlakının gereği olarak Kur'an ve Sünneti ölçü almanın, bu ölçüler içerisinde Peygamberi (s.a.s.) sevmenin ve O'nun sünnetine tâbi olmanın gereğini açıkladıktan sonra, Hiz. Muhammed'i (s.a.s.) beşer üstü kabul edip O'nu kutsallaştırmamanın gerektiğini de vurgulamıştır. Onun dediği gibi, beş vakit ezanda ve hayatımızın pek çok alanlarında okuduğumuz şehadet kelimesinde, “Hiz. Muhammed'in (s.a.s.) Allah'ın kulu ve resulü olduğuna şehadet ederim” demektedir. Buna göre Hiz. Muhammed (s.a.s.) Allah'ın kulu ve resulüdür. O da bizim gibi bir kuldür. Nitekim O (s.a.s.), şehadet kelimesinde önce Allah'ın kulu olarak anılmaktadır. Babanzâde Ahmed Naim, bunun yanında bu konuda çeşitli ayet ve hadislere de yer vermiştir. Onlardan bazıları şöyledir:

“De ki: Muhakkak ben de sizin gibi bir insanım. Ancak bana ilahınızın tek bir ilah olduğu vahyolunmaktadır. O halde her kim Rabbine kavuşmayı umuyorsa, yararlı iş işlesin ve Rabbine kullukta hiçbir şeyi ortak koşmasın” (Kehf 18/110).

“De ki: Allah'a itaat edin ve Peygambere itaat edin! Eğer yüz çevirirseniz, bilin ki o Peygamber, kendisine yükletilenden ve siz de kendinize yükletilenden sorumlusunuz. Eğer ona itaat ederseniz, doğru yolu bulmuş olursunuz. Peygambere düşen ise sadece apaçık tebliğdir” (Nur 24/54).

“Sen hatırlat. Muhakkak ki sen, ancak bir hatırlatıcısın. Sen, onların üzerinde zorlayıcı değilsin” (Ğâşiye 88/21-22).

Hiz. Peygamber (s.a.s.) de kendisinin bizim gibi bir insan olduğunu çeşitli vesilelerle dile getirmiştir:

“Ben de yalnızca sizler gibi bir insanım. Siz birbirinizle olan davalarınızın çözümü için bana başvuruyorsunuz. Mümkündür ki bir taraf kendisini diğerinden çok daha iyi savunabilir. Eğer ben buna dayanarak onun lehine hükmeder de gerçekte kendisine ait olmayan bir şeyin ona verilmesi kararını verirsem, o bundan küçük bir parça dahi almasın. İyi bilsin ki o, onun için ateşten bir parçadır” (Buhârî, Şehâdât, 27, Mezâlim, 16; Müslim, Akdiye, 5).

“Ben ancak sizin gibi insanım. Zanda ise hata da olur, isabet de olur. Lakin size, ‘Allah şöyle buyurdu’ dediğim zaman, Allah adına yalan söylemem mümkün değildir” (Münavi, 1938, 1, 217).

Babanzâde Ahmed Naim’e göre, İslâm ahlakı açısından hem Hz. Peygamberin (s.a.s.) yolundan giden Müslümanlar, aynı şekilde Allah’a karşı da sorumludurlar. Herkesin ibadeti, aynı şekilde sadece Allah rızası için olmalıdır. Ahmed Naim, kitabının sonuna doğru yine bu konuyu detaylı bir şekilde açıklamış, bu konuda çok sayıda ayete yer vermiş ve Hz. Muhammed’in (s.a.s.) bu konudaki sorumluluğunu da ayetlerle dile getirmiştir (Babanzâde Ahmed Naim, 2014, 145 vd). Onun burada yer verdiği ayetlerden bazıları şöyledir:

“De ki: Namazım, ibadetlerim, hayatım ve ölümüm, âlemlerin Rabbi olan Allah’a aittir. O’nun hiçbir ortağı yoktur. Bana böyle emredildi ve ben Müslümanların ilkiyim” (En’âm 6/162-163).

“İşte sen, bu husus için davette bulun. Hem de sana nasıl emir edildi ise, o şekilde dosdoğru ol. Onların arzularına uyma ve onlara de ki: Allah’ın indirdiği Kitaba inandım. Bana, aranızda adaletle hükmetmek üzere emredildi. Allah, bizim de Rabbimiz, sizin de Rabbinizdir. Bizim işlediklerimiz bize, sizin işledikleriniz sizedir. Bizimle sizin aranızda tartışılacak bir şey yoktur. Allah, hepimizi bir araya toplayacak ve dönüş ancak O’nadır” (Şûrâ 42/15).

SONUÇ

İslam âleminde her zaman için değerli ilim adamları yetişmiştir. Babanzâde Ahmed Naim, yirminci asrın başlarında yaşamış bu değerli ilim adamlarından biridir. O, Bağdat’ta doğmuş ve orada okumaya başlamıştır. Ardından eğitimine İstanbul’da devam etmiştir. Arapça, tefsir, hadis, fıkıh, felsefe, psikoloji, mantık, ahlak ve benzeri ilim dallarında ileri derecede bir düzeye gelen Babanzâde Ahmed Naim, önemli görevlerde bulunmuş ve uzun yıllar Darülfünun Üniversitesinde çeşitli dersleri okutmuştur.

Saygın bir ilim adamı olan Babanzâde Ahmed Naim, başta Mehmet Akif Ersoy olmak üzere birçok kişinin hayranlığını kazanmış ve onlar için bir örnek insan olmuştur. Önemli eserler yazmış olan Babanzâde Ahmed Naim’in, özellikle “Sahih-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercümesi ve Şerhi” adlı eseri, sahasında çok önemli bir eser olarak kabul edilir. Diyanet İşleri Başkanlığının bu kitabı tekrar tekrar yayınlaması, takdire şayan bir hizmettir. Bilhassa bu eserin birinci cildinde geniş bir şekilde hadis ilimleri hakkında verilen bilgiler, ilim ehli özellikle Yüksek Lisans ve Doktora öğrencileri için önemli bir kaynak niteliğindedir.

Babanzâde Ahmed Naim’in makalemize konu olan “Ahlâk-ı İslâmiyye Esasları” adlı eseri de sahasında yazılmış önemli bir kaynaktır. O, bu eserinde İslâm ahlakını çok iyi bir şekilde işlemiştir. Babanzâde Ahmed Naim bu çalışmasında, İslâm ahlakında ölçünün Kur’ân ve Sünnet, hedefin ise Allah rızası olduğunu vurgulamıştır. Dinî emirlerle ahlâkî vazifeler arasında güçlü bir bağın olduğunu ifade eden Babanzâde Ahmed Naim, “İslâm dininde hiçbir ahlâkî buyruk yoktur ki dinî bir emir veya imanî bir buyruk olmasın” diyerek ahlâkî vazifeleri ve dinî emirleri bir tutmuştur.

Babanzâde Ahmed Naim, dinin ahlak yönünü felsefe ile de ilgilendirmiştir. O, “İnsanın dini aklıdır, akli olmayanın dini de yoktur” anlamındaki hadisi delil göstererek, “dinimizin temeli, akıl ilkeleridir” kuralını savunmuştur. Bunun yanında o, “Tedbir gibi akıl ve güzel ahlak gibi asalet yoktur” anlamındaki hadise de yer vererek İslâm ahlakının akıl dışı hurafelerden uzak olduğunu anlatmaya çalışmıştır. Aklın üretken olabilmesi için, insanın hür bir şekilde fikir üretme hürriyetine sahip olması gerekir. Allah insana, fikir ve düşüncesinde ve “cüz’î irade”sinde serbestlik tanımış, bunun yanında insanı, “cüz’î irade”sinin sonucundan sorumlu tutmuştur. Ahmed Naim, bu şekilde insan iradesine bağlı olan “cüz’î irade”yi, Müslümanların ahlak yasasının dayanağı olarak değerlendirmiştir. Bir de Allah’ın takdirine bağlı olan “küllî irade” vardır. Sevap ile ceza, yani sorumluluk, “cüz’î irade” ile ilgilidir. Allah’ın insanlara verdiği iradeye kaşı çıkmak veya engel olma, Allah’ın iradesine isyan sayılır. Bu ve benzeri ahlak konularını bu eserinde işleyen Ahmed Naim, ele aldığı her konuyu çok sayıda ayet ve hadisle izah etmiştir. Onun bu eserinin, çeşitli eğitim kademelerinde, özellikle akademik çalışmalarda ders olarak okutulmasının ve onunla ilgili çeşitli tezler yazdırmanın faydalı olacağı kanaatindeyiz.

KAYNAKÇA

- Abdulhalık, Abdülğani (1996). *Hücciyeti’s-Sünne*. (çev. Dilaver Selvi), İstanbul: Şûle Yayınları.
Ateş, Süleyman (1989). *Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri*. İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat.
Buhârî, Muhammed b. İsmail (1990). *el-Câmiu’s-Sahih*. Beyrut.
Çağrı, Mustafa (1989). *Ahlak*. TDV *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları, C. 2, ss.10-14.
Çakan, İsmail Lütfi (1991). *Babanzâde Ahmed Naim*. TDV *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları, C. 4, ss. 375-376.
Çetinkaya, Melek (2018). *Babanzâde Ahmed Naim’in Son Dönem Osmanlı Düşüncesine Katkıları*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
Darimî, Abdullah b. Abdirrahman (1992). *es-Sünen*. İstanbul: Çağrı Yayınları.

- Düzdağ, M. Ertuğrul (1978). *Türkiye’de İslâm ve Irkçılık Meselesi*. İstanbul: Med Yayınları.
- Ebû Davud, Süleymân b. Eş’âs (1981). *Sünen*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Hindî, Muttakî, (1991). *Kenzü’l-Ummâl fî Süneni’l-Akvâl ve’l-Efâl*. (nşr. Mekri Hayyânî ve Saffet es-Sekkâ), Beyrut.
- İbn Allân, Muhammed (1966). *Delîlu’l-Falihîn*. Beyrut: Daru’l-Fikr.
- İbn Hanbel, Ahmed b. Muhammed (2001). *Müsned*. Beyrut: Müessesetü’r-Risâle.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid (2009). *Sünen*. Dımaşk: Dârü’r-Risâleti’l-Alemye.
- İbn Manzûr, Cemaluddin Muhammed b. Mukerrem (1990). *Lisânu’l-Arab*. Beyrut: Dâru Sadr.
- İz, Mahir (1969). *Tasavvuf*. İstanbul: Rahle Yayınları.
- Kara, İsmail (2018). *Rüsûh ve İstikamet Sahibi Bir Zat: Babanzâde Ahmed Naim Bey’in Hayatı ve Eserleri. Babanzâde Ahmed Naim Sempozyumu*, İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Yayınları.
- Muttakî, el-Hindî (1968). *Kenzu’l-Ummâl fî Suneni’l-Akvâl ve’l-Efâl*. Haydarabad.
- Mâlik, Ebû Abdillâh b. Enes (1997). *el-Muvatta*. Beyrut: Dâru’l-Garbi’l-İslâmî.
- Mâverdi, Ali b. Muhammed b. Habib (1992). *en-Nuketü ve’l-Uyûn*. Beyrut: Muessesetu’l-Kutubi’s-Safiyeye.
- Münâvî, Muhammed Abdurrauf (1938). *Feyzu’l-Kadîr Şerhu’l-Camii’s-Sağîr*. Kahire: Matbaatu Mustafa Muhammed.
- Müslim, b. el-Haccac (1992). *Sahihu Müslim*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Naim, Babanzade Ahmed (1963). *İslâm Ahlakının Esasları*. (sad. Ömer Rıza Doğrul), İstanbul: Yücel Yayınları.
- (2014). *İslâm Ahlakının Esasları*. (sad. Recep Kılıç), Ankara: TDV. Yayınları.
- (2019). *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi (Mukaddime)*. Ankara: DİB. Yayınları.
- Râzî, Muhammed Fahrüddin (1990). *Mefatihü’l-Gayb*. Beyrut: Dâru’l-Fikr.
- Rıza, Muhammed Reşid (2011). *Tefsiru’l-Kur’âni’l-Azim (Tefsiru’l-Menâr)*. Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye.
- Şafîi, Muhammed b. İdris (2005). *er-Risâle*. (thk. Abdullatif el-Hemim ve Mahir Yasin el-Fahl), Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye.
- (1974). *Dîvânu’s-Şâfiî*. (der. Muhammed Afif ez-Zu’bi), Beyrut: Dâru’l-Cil.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ (1992). *Sünen*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Turan, Abdülbaki (2010). *Melâyê Cızîrî Divânı ve Şerhi*. İstanbul: Nûbihar Yayınları.
- Uşşâkî, Hasan Husameddin Uşşâkî (1994). *Uşşâkî Divâm*. (der. Mehmet Kahraman), Manisa: Uşşakiler A. Ş. Yayınları.